

Anton Pannekoek, "De sociaaldemocratie en de oorlog" (1915)

I De kracht van het proletariaat.....	1
II Het nationalisme.....	6
III De toekomst.....	11
IV De vrede.....	18

I De kracht van het proletariaat

De uitbarsting van de oorlog, zonder dat van de kant van de sociaaldemocratie ook maar het geringste gedaan is om dat te verhinderen, heeft niet alleen in onze kringen teleurstelling gewekt en kritiek uitgelokt. Ook in brede burgerlijke kringen heerste de verwachting — de telkens herhaalde verzekering, dat de regeringen geen oorlog meer aandurven uit angst voor een proletarische revolutie, had ze wakker gemaakt — dat de sociaaldemocratie iets groots zou doen. En nu niets daarvan gebeurde, sparen deze kringen, Hollandsche renteniers, die in angst zijn voor hun papertjes, Hollandsche juffrouwen, die de oorlog zo vreselijk vinden, hun verwijten aan de Duitse sociaaldemocratie niet: zij had een algemene werkstaking moeten beginnen, zij had tegen de keizer moeten opstaan, zij had de oorlog moeten verhinderen.

Onze kritiek komt met zulke verwijten helemaal niet overeen. Niet de oorlog zelf is voor ons de hoofdzaak, maar de gebleken zwakheid van de arbeidersbeweging. Het verschrikkelijke van de oorlog is niet, dat honderdduizenden en miljoenen mensen omkomen — dat een deel zich opoffert voor het geheel, voor de grote gemeenschap, waartoe zij behoren, is niet alleen de meest natuurlijke, maar ook de grootste en mooiste grondslag van al het maatschappelijk samenleven van de mensen. Het meest verschrikkelijke is, dat zij vallen voor *een leugen*; dat de oorlog kon uitbreken, is het bewijs, hoe machtig deze leugen nog is, die de arbeiders onderworpen en in geestelijke slavernij houdt. De oorlog is de meest kolossale en heftigste exploitatie van de grote volksmassa ten behoeve van de bourgeoisie; daarom vooral haten en bestrijden wij de oorlog.

En net als van elke exploitatie ligt ook zijn betekenis in de uitwerking op de arbeiders, in de mate en de manier waarop hij de arbeidersklasse tot verzet prikkelt en zo tot een kracht van vooruitgang wordt. De oorlog is slechts een fase in de ontwikkeling van de arbeidersbeweging; want zijn uitwerking in de vorm van machtsverschuivingen van de kapitalistische staten is, van het belangrijke standpunt van de ontwikkeling van de mensheid beschouwd, alleen maar een tijdelijk, zijn uitwerking op de groei van de arbeidersbeweging is een blijvend resultaat. De arbeidersbeweging ontwikkelt zich volgens haar eigen wetten, zonder op de vredeswensen van menslievende ideologen te kunnen letten. En langzaam. Niet langzaam, als wij bedenken, wat een reusachtig werk, wat een volkomen revolutie van de hoofden in miljoenen en honderd miljoenen mensen, wat een absolute ommekeer van de karakters nodig is, om van het proletariaat een zelfbewuste, trotse, door volkomen solidariteit onderling verbonden almachtige massa te maken. Maar wel langzaam, als wij dit grote doel als een zo eenvoudig ontwikkelingsproces zo helder voor ons zien. Ondanks het waarschuwend voorbeeld van Marx,

die de revolutie zo dichtbij zag, vervallen wij ook in het — schijnbare — gebrek, steeds op de reële ontwikkeling vooruit te lopen. Het is geen werkelijk gebrek, want wij moeten vooruitlopen, vooruitzien, terrein verkennen, de weg proberen te wijzen, de grote ontwikkelingslijnen opsporen en proberen, de anderen mee te trekken. Dat op zeker moment de werkelijke stand van zaken blijkt, kan geen teleurstelling geven — de hoop, dat het bij het oorlogsbegin anders zou gaan, dan het ging, kon na al het gebeurde van de laatste jaren slechts zeer klein zijn. Wat ons spijt is niet, dat de waarheid zich toont, hoe weinig ver wij nog maar zijn, maar dat de beweging nu een instorting, een terugslag ondergaat; dat wij inderdaad verder waren, dan wij nu zijn; dat een ontwikkelingslijn, die tevoren open stond, nu afgesneden is.

De Duitse sociaaldemocratie overtrof de arbeidersbeweging van alle landen zo ver in kracht, dat bij het opzien tegen haar maar al te vaak de maatstaf verloren werd. Wanneer men in landen, waar de enkele sociaaldemocraten onder de arbeiders slechts met moeite als uitzonderingen opgespoord moesten worden, hoorde van de dreunende stap van de miljoenen, die in Duitsland gesloten onder het vaandel van de sociaaldemocratie opmarcheerden, dan kwam vanzelf de vraag op: waarom maken zij toch geen revolutie? Waarom dulden zij alle onderdrukking en protesteren slechts met woorden? Wie nog midden in het moeras zit en door het kreupelhout worstelt, altijd het oog gericht op de schitterende bergrug in de verte, waar wij over moeten, waar het toekomstland achter ligt, zucht: was ik maar bij de berg! Maar wie eindelijk aan de voet van de berg staat, heeft het zwaarste werk, de bestijging nog voor zich; hij ziet pas, hoe moeilijk en gevaarvol zijn verdere taak is, hij ziet pas, hoever hij nog van het doel af is. In deze toestand verkeerde de Duitse arbeidersbeweging. Laten wij proberen, de factoren van haar kracht en haar zwakte te overzien. Vier en een kwart miljoen kiezers had ze in 1912; deze vormden een derde van het totale aantal kiezer, zodat op elke sociaaldemocratische kiezer altijd nog twee tegenstanders van het socialisme kwamen. En hoe velen onder deze kiezers waren er niet, die alleen door een algemene vage voorkeur gedreven werden, waarvan het socialisme nog niet meer was dan een zeker wantrouwen in de burgerlijke partijen, dus een eerste zeer primitief begin van klassebewustzijn! De vakbonden omvatten ruim 2 miljoen leden dus niet veel meer dan een vierde van het totale aantal loonarbeiders; de overigen, dus de meerderheid, òf te onverschillig om het praktisch nut in te zien, òf te arm en ellendig om contributie te betalen of te zeer door tirannie van reusachtige kartels en grootindustriëlen of door modelinrichtingen en gele verenigingen¹ vastgehouden. Bijna anderhalf miljoen was het aantal lezers van de sociaaldemocratische pers; maar nog reusachtiger is de verbreiding van de zogenaamde neutrale pers die te zeer door ordinaire winzucht gedreven om voor een bepaalde burgerlijke partij te strijden, toch het platste nationalisme propageert; en hoe weinig lezers van onze bladen komen verder dan plaatselijk- en vakbondsnieuws, hoe weinigen serieus aandacht besteedden aan de hoofdartikelen. Bijna een miljoen leden telt de partij: zeker een aantal, benijdenswaardig voor elke andere partij, een getal, dat de grote financiële uitgaven van de beweging voor allerlei doeleinden pas mogelijk maakt. Maar men zou zich zeer vergissen, als men meende, dat al deze leden actieve strijders voor het socialisme zijn. De meesten doen niet meer, dan hun contributie betalen; als op de grote politieke vergaderingen, protestvergaderingen en dergelijke de helft verschijnt, is het al mooi, en op de ledenvergaderingen, die de interne zaken en de belangrijke strijdwkwesties behandelen, die de partij in beroering brengen, komt hoogstens 5 tot 10 procent van de leden; Stuttgart, in deze zin de elite van de partij, heeft het door de felheid van de innerlijke twisten wel eens tot vergaderingen van 1800 man gebracht bij een ledental van omstreeks 8000.

¹ Modelinrichting: waarschijnlijk vertaling van het Duitse "Modelleinrichtung" een instelling, sociale instituut dat moest dienen als voorbeeld. Met gele verenigingen zijn vakbonden bedoeld, vaak op christelijke of liberale grondslagen, die als stakingsbrekers optreden. Noot van F.C.

Deze kwantitatieve opsommingen zijn tegelijk al kwalitatieve. Zij zeggen duidelijk, dat voor de grote massa van de arbeiders het dagelijkse leven en het dagelijkse werk net zo zijn gang gaat en de gedachten vult als elders, en dat de partij, het socialisme daarin niet of nauwelijks een plaats inneemt. Natuurlijk staan ze geestelijk niet gelijk met b.v. de Nederlandse; miljoenen zijn er, die zoveel van de eerste beginselen van socialisme weten, dat de kapitalist hen uitbuiten dat zij door organisatie voor verbetering moeten strijden; voor wie het socialisme de toekomstdroom van een betere vrijere maatschappij is, en de sociaaldemocratie hun partij, die hun rechten en aanspraken verdedigd; in wie een sterk klassegevoel van saamhorigheid leeft, zonder het eigenzinnig individualisme dat in oudere burgerlijke en kleinburgerlijke landen ook onder de arbeiders heerst. Hun beweging is voor hen, naast het eenvoudige noodzakelijke behartigen van hun klassebelangen op politiek en economisch gebied, vooral een omhoog stappen naar meer cultuur, naar een meer menselijk leven. Zij stellen eisen aan kleding, aan woning, aan vermaak; zij dringen in wetenschap in, in literatuur, bezoeken of organiseren serieuze concerten — de "Bildungsausschüsse" ² treden daarbij organiserend op — zo, dat nu en dan uit de burgerlijk-intellectuele wereld stemmen van lof gehoord worden, en burgerlijke geleerden, sprekers en kunstenaars graag voor hen optreden, verrast zijn over die belangstelling en "beschaving", en er zelfs een inkomen uit kunnen maken. Bij de arbeiders, die vooraan staan in de beweging, gaat dit gepaard met geestdrift voor het socialisme, ijver voor de verbreiding van socialistische wetenschap, en met sympathie voor alles wat in de geestelijke wereld tegen het oude en officiële rebelleert. Bij de leiders, die in vaste baantjes, die ze met trouwe toewijding vervullen, een verzekerd bestaan vinden, accentueert zich dat alles tot een kleinburgerlijke levensopvatting; wie hen ziet, denkt aan alles eerder dan aan revolutie; zij zelve denken er evenmin aan en zeggen dit ook ronduit — dat is het revisionisme van de vakbondsfunctionarissen. In de politieke beweging wordt daartegenover meestal aan de radicale ideologie vastgehouden, omdat tegen de politieke onderdrukking en uitzonderingswetten een scherp verweer met scherpe leuzen nodig is. Zo'n een wereld is niet rijp, zo'n proletariaat niet sterk genoeg voor een politieke revolutie in de oude zin van het woord, noch door het aantal aanhangers en strijders voor het socialisme, noch door het karakter van de strijders. Men zou kunnen zeggen: ze zijn wel socialist, maar niet revolutionair. Massa's zijn alleen dan revolutionair, d.w.z. tot krachtig revolutionair handelen in staat als resultaat van diepe ellende, van lange zware druk. Deze ontbreken in Duitsland. Zoveel armoede in de onderste lagen van het proletariaat wordt geleden, die diepe hopeloze armoede, die absoluut afstompt, zoals in de krotten en holen in Holland en vooral in Engeland wordt geleden, komt daar nauwelijks voor. De twintigjarige prosperiteit, die achter ons ligt, heeft aan de strijdbaarste groepen met de beste organisatie een zekere welvaart, een zeker vertrouwen in het omhoogstijgen door eigen organisatiekracht, een zekere tevredenheid gegeven, heeft de verheffing in culturele behoeften mogelijk gemaakt en zo het niet-revolutionaire type van beweging geschapen, dat wij in de laatste periode in Duitsland kennen.

De Duitse arbeidersbeweging was nog lang niet sterk genoeg voor een omverwerping van de bestaande regeringsmacht; maar zij was sterk genoeg om als bodem, als grondslag voor een nieuwe revolutionaire ontwikkeling te dienen, wanneer de uiterlijke omstandigheden daartoe meewerkten. Met deze organisatiemacht, met deze wijde verbreiding van socialistische denkbeelden was het mogelijk, door massale bewegingen van een omvang, zoals in andere landen niet of nu en dan slechts toevallig mogelijk is, doorslaggevende politieke invloed uit te oefenen en de regering tot concessies op belangrijke punten te dwingen. Wanneer eenmaal de prosperiteit zou verminderen en een einde nam, dan moest de psychologie van deze massa's veranderen en dan zouden zeker revolutionaire bewegingen van nieuwe ongewone kracht in dit land opkomen. Er traden al enkele verschijnselen op, die onrust in de massa's brachten: de

² Duits voor commissies voor opleiding en vorming Noot van F.C.

toenemende inflatie [origineel: duurte], de relatieve machteloosheid van de vakbonden tegenover de werkgeversbonden, beide met de toenemende politieke druk de eerste uitwerking van het imperialisme. In de Pruisische kiesrechtbeweging werd een begin met bewuste massa-actie gemaakt, die zo krachtig boven de bedoeling van de leiders uitschoot, dat deze zelf voor de consequenties terugschrikten. Zij zagen de scherpte van strijd die nodig zou blijken, en deinsden terug. De partij stond voor de berg, zag de steilte, die te beklimmen was, twijfelde aan de eigen kracht, en zocht zijwegen. Uit de massa's kwam nog geen revolutionaire druk, en het partijleven ging stagneren.

Was net denkbaar, dat zulk een arbeidersbeweging tot een scherpe grote actie tegen de oorlog in staat zou zijn? De oorlog verhinderen is wel de zwaarste taak, die aan een actie van de massa's opgelegd kan worden. In een ander geval kiezen ze zelf het gunstige tijdstip en ze vinden tegenover hun actief opdringen slechts de passieve verdediging van regering en bourgeoisie te midden van een bevolking, die nog onverschillig is en meegesleept kan worden. Hier koos de regering het tijdstip tot haar felle aanval, gesteund door massale geestdrift van de bourgeoisie die al grote massa's van de bevolking meesleepte; hier was de actieve kracht aan de kant van de regering. Het twee derde gedeelte van de bevolking, dat volgens de verkiezingscijfers tegen de sociaaldemocratie is en buiten haar invloed staat, bestond ook niet uit onverschilligen die nog voor de nationale zaak gewonnen moesten worden: door een stelselmatige nationalistische propaganda in school, pers en kazerne was ze sinds jaren met de nationale leuzen en denkbeelden volgestopt, dat ze trots op hun "Deutschum" [Duits zijn] moeten zijn, dat het vaderland boven alles gaat, dat Duitse kracht zich een weg moet banen in de wereld tegen "neidische Nachbarn," [afgunstige burenen] die het zo van alle zijden inklemmen en hinderen, dat het alleen op zijn wapens kan vertrouwen, en dat zich opofferen voor de natie, voor het vaderland hoogste plicht en hoogste geluk is. Van een spontaan massaal volksverzet tegen de oorlog, verzet van een volk, dat met ergernis het vreemde juk van het Pruisische militarisme draagt, zoals men in Engeland en Amerika fantaseert, kon dus geen sprake zijn.

Had echter de partij geen actie tegen de oorlog kunnen ondernemen? Zulke bewust voorbereide acties zijn alleen dan mogelijk, wanneer ze al jarenlang besproken, bediscussieerd en zo in het bewustzijn van de massa's gedrongen zijn, die de uitvoerende instanties in die richting voortdrijven. De actie tegen de oorlog werd echter als mogelijkheid pas in 1911 en 1912 in de partij geopperd; tot die tijd had men zich met de telkens herhaalde frase tevredengesteld, dat de regeringen geen oorlog aandurven, omdat als gevolg van de oorlog de revolutie komt. Toen wij het denkbeeld van actieve strijd ter verhinderen van de oorlog door middel van massa-acties voor het eerst in de partij opwierpen, en er op wezen, dat het toch ondenkbaar was, dat een proletariaat, dat al 40 jaren lang socialistische propaganda over zich liet gaan, zich willoos in een oorlog zou laten slepen, wekte dit niet de minste echo in de partij; alle gedachten waren door de grote verwachtingen over de gevolgen van de "Wahlsieg" [verkiezingsoverwinning] ingenomen. Onze enige hoop kon toen slechts zijn, dat de oorlog nog zo lang zou uitblijven, tot de partij onder de druk van de slechter wordende situatie zich praktisch en theoretisch met massabewegingen vertrouwd gemaakt had. Toen de oorlog reeds in 1914 uitbrak, was een bewuste actie van de partij niet te verwachten.

Betekent dat, dat het denkbeeld van een strijd van de partij tegen de oorlog helemaal een utopie was? Zou een poging om de oorlog te verhinderen, terwijl de partij nog zo zwak is, niet eenvoudig een onmogelijke herhaling van de oude putsch tactiek zijn, en dus in geen geval als ernstige tactiek aangeraden mogen worden? Deze conclusie zou geheel vals zijn. Wanneer men een tactiek propageert, is het niet de vraag, of alle geestelijke factoren aanwezig zijn, dus of de mensen eraan zullen willen; juist omdat ze het nu nog niet willen, moet gepropageerd en gestreden worden. De vraag is, of de materiële voorwaarden aanwezig zijn. Tegenover hen, die meenden, dat de partij materieel te zwak was — slechts een minderheid aan hare zijde, met

massa's ongeorganiseerden buiten de vakbeweging, met reusachtige overmacht van de regering tegen zich — hebben wij herhaaldelijk betoogd, dat een zó sterke minderheid door energiek optreden in massa een geweldige druk op de regering zou kunnen uitoefenen, dat daarbij buitenstaanders meegesleept zouden worden, en dat de aanval van de regering op de organisaties deze niet duurzaam kunnen vernietigen. Offers zou het kosten, maar daarom zouden zulke acties ook alleen plaats vinden, als het om de hoogste belangen ging.

De materiële factoren voor een actie waren aanwezig; maar de leiders van de partij wilden in geen geval, en de massa's van de partij hadden óf geen besliste wil in die richting, die de leiders had kunnen dwingen, óf waren zelfs onder de invloed van de nationale leuzen geraakt. Dáárom gebeurde er niets, en dáárom hebben wij het recht van kritiek. Maar net zomin als wij vroeger instemden met de onverdeelde bewondering voor de omvang en voortreffelijkheid van de Duitse partij — in de Tribune is aan kritiek niet gespaard, wat van de andere kant de schampere opmerking uitlokte, dat "de Duitse partij hen ook al niet goed genoeg is" — zomin kunnen wij nu de mening deden, dat gebleken is, dat alles slechts schijn en machteloosheid was. Wij zien ze nu op zijn ongunstigst, als een leger na een nederlaag. In de klassenstrijd geldt als in elke oorlog, dat wel de grote lijnen door gegeven machtsverhoudingen bepaald worden, maar in de afzonderlijke gevechten kleinigheden vaak de schaal doen overslaan en beslissen of een leger overwinnend voorwaarts dringt of onder zware verliezen teruggeworpen wordt. De niet-revolutionaire gezindheid van de massa's is een element, dat onder verandering van omstandigheden kan omslaan. Waren de omstandigheden bij het uitbreken van de oorlog zoveel anders geweest, dat massa-acties plaatsgevonden hadden en met succes, dan was het gehele aspect van de arbeidersbeweging anders geweest. Dan was alles, wat aan revolutionaire factoren sluimerde onder het behagelijke uiterlijk, met grote kracht omhoog en tot heerschappij gekomen; nu heeft omgekeerd alles, wat aan burgerlijke gezindheid in de partij onder de heerschappij van socialistische vormen leefde, de macht veroverd. Een sterke verschuiving naar rechts heeft plaatsgevonden die talrijke radicale woordvoerders óf intimideerde óf meesleepte en die de revisionisten zich nu willen vastleggen als nieuwe partijprincipes. Het is uitgesloten, dat na de oorlog eenvoudig de oude tactiek hersteld kan worden. Dat tweemaal de rijksdagfractie (met één uitzondering) de oorlogskredieten heeft goedgekeurd, is een blijvend onuitwisbaar feit, dat zijn consequenties meebrengt: "de rijksdagsfractie inclusief haar radicale leden zal zich toch niet inbeelden, dat zij later weer oorlogsvoorbereidingen verwerpen kan" schreef onlangs een oppositieblaadje om de radicalen te waarschuwen. Evenals een verslagen leger, omdat het iets te zwak was en op de vlucht ging, door die vlucht geweldig verzwakt wordt, zo heeft de houding van de sociaaldemocratie bij het uitbreken van de oorlog haar buitengewoon veel zwakker gemaakt, dan zij te voren was. Wel schijn het nu, nu de militaire censuur elke oppositie verhindert vrijuit te spreken, nog erger dan het is; maar ook als na de oorlog de bezinning en de openlijke discussie terugkeert, zal het blijken, hoe groot de terugslag nog is.

Men mag dus niet zeggen, dat deze oorlog getoond heeft, dat die uiterlijk zo reusachtige macht van de Duitse arbeidersbeweging maar schijn was. Die macht was niet zo al alles overweldigend als het van veraf leek — maar ze was aanzienlijk genoeg om er een nieuwe revolutionaire ontwikkeling op te bouwen. Door een reeks ongunstige omstandigheden in haar kracht van actie verlamd, week ze echter op het beslissend ogenblik terug voor de zware strijd die vóór haar stond, en het gevolg is, dat ze buitengewoon verzwakt uit deze crisis tevoorschijn zal komen. Dit laatste geldt evenzeer voor de Franse en Belgische partij, terwijl omgekeerd in Rusland en misschien ook in Engeland een sterke ontwikkeling is te verwachten.

II Het nationalisme

De uitbarsting van de oorlog heeft niet alleen in brede kringen het vertrouwen in het socialisme geschokt, maar ook bij menigeen twijfel gewekt aan de juistheid van de Marxistische theorie. Terwijl naar "de theorie" de arbeiders zich alleen door hun klassebelangen laten leiden en het nationalisme slechts een burgerlijk vooroordeel is, zagen wij hier bij de meest klassebewuste en internationale arbeidersklasse, die vooraan stond in socialisme, een zo geweldige opwelling van nationalisme, als niemand voor mogelijk had gehouden.

In de vorige nummers van "De Nieuwe Tijd" heeft Henriette Roland Holst op deze tegenspraak gewezen, en ook onze Russische partijgenoot Axelrod duidde in de "Bremer Bürgerzeitung" van 4 November aan, dat wij hier voor een onverwacht verschijnsel stonden, waarvan wij als nieuw probleem de oorzaken hebben te onderzoeken. Wij menen, dat hier noch van een tegenspraak, noch van een probleem sprake is, dat het dus ook niet juist is, dat wij de rol van "het gevoel" te veel buiten beschouwing lieten, en dat het niet nodig is, het historisch materialisme voor zulke gevoelsfactoren te corrigeren. Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat wij alles juist zo verwacht hebben, als het gelopen is; ook Marxisten zijn aan het menselijk gebrek onderworpen, vaak te verwachten wat men hoopt in plaats van zonder hartstocht, koel, als het ware wiskunstig, de toekomst vooruit te zien; bovendien is niemand in staat, de vele tegengestelde tendensen en krachten zo in hun omvang te schatten en tegen elkaar af te wegen, dat men nauwkeurig vooruit weet, naar welke kant de schaal zal overslaan. Ook is te bedenken, dat de meeste van hun geschriften agitatorisch en niet historisch-beschrijvend zijn; wanneer wij b.v. zeggen, dat de arbeiders door hun klassebewustzijn tegen de kapitalisten strijden, dan weten wij heel goed, dat dit als beschrijving van de werkelijke toestand niet juist is, want de meerderheid strijdt nog helemaal niet; het dient, om in stellige vorm een "sollen" [moeten] uit te drukken, een opwekking tot strijd, een aansporing, door de arbeiders te laten zien, hoe dat alleen natuurlijk en normaal is; bovendien drukt het als feit een tendens uit: de richting van de ontwikkeling zal de stelling steeds meer waar maken.

Twee derde van de Duitse bevolking stemt burgerlijk; dat betekent, dat dit aantal, waartoe ook een groot deel van de arbeiders behoort, geestelijk geheel onder de invloed van de bourgeoisie staat. Dit is echter ook het geval met een groot deel van de socialistische kiezers, die van socialisme niet meer weten dan alleen dat ze er op stemmen. Bedenkt men, dat eigenlijk alleen de regelmatige lezers van de partijpers werkelijk onder de voortdurende invloed van de socialistische ideeën kan staan en dat de helft van die pers beslist of gematigd revisionistisch geredigeerd wordt, dus burgerlijke opvattingen verdedigt en aankweekt — dan wordt duidelijk, hoe klein het deel van de bevolking, ook van de arbeidersbevolking is, dat buiten de geestelijken invloed van de burgerlijke klasse staat. De vraag, hoe de stortvloed van nationalisme te begrijpen, die over Duitsland ging, is dus in de eerste plaats de vraag naar het nationalisme van de bourgeoisie. Dat de diepe wortels van dit nationalisme en zijn kracht op het gehele volk zo weinig gekend en vermoed werden, en in de socialistische pers meestal met wat niet-begrijpende spotternij afgedaan werden — vandaar de verbazing, de verbijstering, de onderwerping — is begrijpelijk, als men bedenkt, hoe weinig dit verschijnsel nog in de socialistische wereld de aandacht had getrokken.³ Otto Bauer had er een groot werk aan gewijd, maar het nationaliteitsvraagstuk werd steeds als een slechts Oostenrijkse kwestie beschouwd, die in andere landen niet bestond. Door de Oostenrijkse toestanden geleid, deed Bauer het wezen van de "natie" als natuurlijke (burgerlijke) volksgemeenschap scherp uitkomen, in tegenstelling tot de kunstmatige "staat", die in Oostenrijk de naties omvat en beheerst, maar

³ Omdat wij hier niet uitvoerig op de grondslagen en details in kunnen gaan, moeten wij daarvoor naar onze brochure "Klassenkampf und Nation" verwijzen, die een kritiek en uitbreiding van Bauers werk bevat. [Nederlandse vertaling, [Klassenstrijd en natie](#). Noot van F.C.]

geen eigen innerlijke vastheid heeft. Wij hebben er daartegenover op gewezen, dat ook de moderne staat een sterke samenhang schept en zo tot een natuurlijke eenheid wordt. Voor Oostenrijk-Hongarije treden deze beide gemeenschapsvormen als concurrenten op en kan de een alleen maar ten koste van de ander winnen. Maar in de andere grote landen, Duitsland, Frankrijk, Engeland, Italië vallen staat en natie samen; de van beide samengevoegde krachten werkt in dezelfde richting en vloeit ineen tot een enkele veel reusachtiger gemeenschapskracht.

De natie is de burgerlijke levensgemeenschap. Terwijl voor de barbaren de stam, voor de oudste antieke en middeleeuwse burgers de stad, voor de boeren het dorp of de landstreek de gemeenschap vormt, ontstaat met het opkomen van de eerste bourgeoisie de behoefte aan een grotere gemeenschap. Onder leiding van een daartoe ondersteund vorst vormt zich een staat; tussen al degenen, die zo in nader verkeer met elkaar traden en zich verbonden voelen, vormt zich een gemeenschappelijke landstaal uit een van de dialecten; gemeenschappelijke wetten, gebruiken en ideeën brengen een gemeenschap van de geest. De gemeenschappelijke geschiedenis, gemeenschappelijk doorleefde oorlogen, revoluties, onderdrukking of macht drukken eenzelfde stempel op allen; zo ontstaat een zeker nationaal karakter. Een natie, zegt Bauer, is een uit lotsgemeenschap ontstane karaktergemeenschap. Literatuur en kunst, die het hopen en denken, de idealen en de herinneringen, de revolutionaire vrijheidsstrijd en de conservatieve tevredenheid van het volk vertolken, scheppen een gemeenschappelijke cultuur, die elk nieuw opgroeiend geslacht van het vorige overneemt. Het intensieve verkeer en de gelijkheid van materiële en geestelijke invloeden doen de provinciale en plaatselijke eigenaardigheden en verschillen verdwijnen; het langst blijven zij net als het dialect bewaard bij de boeren, die door hun geïsoleerd bedrijf nog niet in geregelde wisselwerking met het geheel staan. Maar naarmate deze meer voor de markt, voor verre markten produceren, kranten lezen, aan verkiezingen meedoen, omdat het parlement ook over hun belangen besluit, groeien ook zij met de natie samen, die een eenheid van gemeenschappelijk beleven is.

Nu groeit productie en bedrijf onder het kapitalisme steeds meer tot een werldeenheid op en treedt daardoor ver buiten de gemeenschap van de natie. Zo ontstaat een zeker cosmopolitisme, dat geestelijk gevoed wordt door de sterke uitwisseling van cultuurelementen tussen verschillende volken. Dat desondanks de volken niet samensmelten tot een wereldgemeenschap, ligt in het karakter van de burgerlijke maatschappij, die op strijd en concurrentie berust. De kapitalisten vormen groepen, waar binnen wel persoonlijke concurrentie heerst, maar die toch als groepen de gemeenschappelijke belangen van al deze kapitalisten tegen andere groepen verdedigen. Deze natuurlijke gegroeide groepen zijn de naties, die zich voor dit doel met sterke bewapening, centraal gezag en stevige innerlijke organisatie voorzien hebben als moderne staten. Het nationalisme van de bourgeoisie is niet alleen een abstract saamhorigheidsgevoel, maar tegelijk solidariteit en opofferingsgezindheid tegenover de eigen gemeenschap, tegelijk vijandschap tegen de andere naties, die haar concurrenten zijn.

De opkomst van het imperialisme, van de concurrentie van de staten in de verovering en de verdeling van de wereld, heeft deze vijandschap nieuw voedsel gegeven en al het andere in de dienst daarvan gesteld. Het nationalisme is daardoor opgegroeid tot een hartstocht, een geestdrift en een haat van vroeger ongekende felheid. Niet meer onafhankelijkheid, zelfstandigheid en bloei van het eigen land is het doel, maar wereldmacht. Het vaderland groot, machtig, bewonderd en gevreesd te maken in de reeks van staten, dat wordt nu het ideaal, dat de bourgeoisie en het intellect meesleept. Het is geen toevallige willekeurige heerszucht of veroveringszucht, het is een levenswet voor het kapitaal expansie te zoeken; en wat voor de kapitalistische ontwikkeling nodig is, zet zich ook in de ideeën van de mensen door, al knoopt het bewustzijn daarbij meest aan vroegere denkvormen aan. Duitsland moet een wereldrijk worden, om voor Duitse geest en cultuur de invloed te veroveren, die hun toekomst, heet het de

ene keer; om zijn snelgroeiende bevolking te kunnen bergen, heet het een andermaal. Er is geen stilstand in de wereld; wordt het omhoog groeien ons afgesneden, dan vallen wij tot een vroegere trap van zwakheid terug. Duitsland wordt ingesloten, bedreigd in zijn vrijheid, zijn onafhankelijkheid

Daarbij moet het verschil in karakter tussen het Duitse en b.v. het Engelse imperialisme in het oog gehouden worden. In Engeland wordt het bewustzijn van de bourgeoisie nog in hoge mate bepaald door de liberale staatsidee, die de staat buiten het economisch leven houdt, door het beginsel van vrijhandel, en door individualisme in de industrie, die zich grotendeels in de handen van onafhankelijke ondernemers bevindt. Het Engelse imperialisme is enerzijds vooral geldbelegging van bankiers en renteniers in vreemde staatsleningen en spoorwegen, vaak onder woekerpraktijken, bestaat anderzijds in talloze rijk bezoldigde baantjes, die een hoofdvorm van exploitatie van Indië [India] vormen; uit deze goudstroom druppelt het op kleine burgerij en proletariaat, die de persoonlijke luxebehoeften van deze bourgeoisie bevredigen. De hoofdmassa van de industrie staat erbuiten; zij heeft haar markten overal in de wereld, wil deze niet door vreemde macht afgesloten zien, maar is geen drijvende kracht tot imperialistische expansie; de industrieën, die productiemiddelen exporteren, hebben ook koloniaal gebied genoeg. Daarom is er wel een sterk gevoel, in de vorm van nationale trots, dat Engeland zijn wereldmacht moet behouden, waarvan zijn welvaart afhangt; maar de afzonderlijke politieke daden van expansie en strijd gaan onder een andere naam, onder het huichelachtig masker van strijd voor geschonden recht, voor een of andere vrijheid, voor eerlijkheid van contracten, voor evenwicht in Europa of een ander altruïstisch voorwendsel. In Duitsland is aan het gemis van individueel kapitaal al van begin af aan door het principe van organisatie tegemoetgekomen. De staat voelt als plicht, op elk economisch gebied voor een groep, een klasse, een syndicaat [in de zin van kartel] in te grijpen, om hen financiële voordelen te bezorgen; de staat is nauw met het gehele economische organisme samengevlochten. Er is nog maar weinig rentenierend geldkapitaal, dat geld in het land brengt door de exploitatie van vreemde landen en schatten. De banken zijn nauw met de industrie verbonden; de imperialistische expansie wordt hier vooral als een industrieel belang gevoeld, omdat er de uitbreidingsmogelijkheid van de industrie van afhangt, en interesseert dus de gehele bourgeoisie. Men durft daarom ronduit voor het doel uitkomen, want men voelt het als een belang, een noodzakelijkheid voor het hele volk: slechts door expansie kan het eerlijk werk vinden en zijn activiteit ontplooiën. Daarbij komt, dat het Duitse imperialisme als de hongerige wolf aanvallend, veroverend moet optreden; dat wekt energie en ontwikkeling van alle geestelijke en materiële krachten tot de hoogste spanning. Het Duitse imperialisme heeft iets revolutionairs in zich, werkt als de storende, omvormende kracht in de wereld van de kapitaalmachten. Daaruit begrijpt men ook zijn enorme meeslepende kracht op de volksmassa's, waartegen alleen een zeer goed geschoold socialistisch inzicht opgewassen kon zijn. Maar hoe weinig arbeiders bezaten dit!

Men stelt dikwijls het internationalisme van de arbeidersklasse tegenover het nationalisme van de bourgeoisie, als ware het een even compleet feit. In werkelijkheid is het nog niet meer dan een tendens. Er bestaat onder de socialistische arbeiders, die de eerste propagandisten en de kern van de beweging vormden, een zeker primitief internationalisme, dat aan het oude burgerlijke kosmopolitisme aansluit, en dat men vooral ook sterk onder de anarchisten aantreft. Wie kent niet uit oude boekjes het voorbeeld, dat de "onzinnigheid" van de nationale haat bewijst: twee huizen aan weerskanten van de denkbeeldige lijn, die op de kaart als grens is getekend; waarvan bewoners elkaar als burens kennen; en toch, komt er oorlog, dan moet de een in het Franse, de ander in het Duitse leger mee optrekken! Dit voorbeeld is echter niets dan een machteloos protest van de oude boerse dorps- en buurtgemeenschap tegen de sterke, harde burgerlijke gemeenschap van de nationale staat. Het internationalisme van het proletariaat kan niet in een dergelijk primitief gevoel bestaan, dat van natie en nationalisme niets weet; het is

ook niet de eenvoudige samenvoeging van nationalismen, die geleerd hebben, vreedzaam naast elkaar te leven, zoals de revisionisten zich verbeelden; het kan slechts opkomen als hogere ontwikkelingsvorm, die het burgerlijk nationalisme overwint. De massa van de arbeiders komt slechts door het nationalisme heen tot internationalisme.

De arbeiders vormen ook een deel van de natie — niet in de zinloze betekenis, dat ze ook in het land wonen, maar in de veelbetekenende zin, dat zij deel van de lotsgemeenschap, van de karaktergemeenschap, van de cultuurgemeenschap uitmaken. Of juist nog: door de arbeidersbeweging worden ze een deel van de natie. Zolang ze onverschillig en afgestompt voort vegeteren, behoren zij er zo min toe als geïsoleerde boeren, bestaat er geen band en vooral geen bewustzijn van band. De arbeidersbeweging wekt hen geestelijk op, brengt hen in voortdurende wrijving en onderhandeling met de ondernemers, brengt hen in bewust verkeer met andere klassen, en voert hen in de politieke strijd.

Deze vormen van strijd zijn een voortdurende aanraking, een wederzijds beïnvloeden, een gemeenschappelijk beleven; dat in hetzelfde parlement hun belangen beslist worden, brengt een zekere gemeenschap, zij het ook van strijd, met andere klassen. Naarmate zij zich dan geestelijk ontwikkelen op gebied van wetenschap, literatuur en kunst, nemen zij de burgerlijke nationale cultuur in zich op; zij lezen dezelfde dichters, bestuderen dezelfde geschiedenis omdat ze dezelfde taal spreken en omdat hun aandacht grotendeels op hetzelfde onderwerp, het eigen land gericht is. Zo nemen zij ook een zeker nationaal karakter aan.

Dit geldt vooral voor de groepen, die zich omhoog werken, en daarbij geestelijk sterker onder burgerlijke invloeden komen. Natuurlijk mist dit nationaal- worden geheel het element van haat en strijd tegenover andere naties, dat het burgerlijk nationalisme kenmerkt, omdat de arbeiders van de verschillende landen geen tegenstelling van belangen hebben; het kan dus met een gevoel van internationaliteit samengaan. En dan ontwikkelt zich door de arbeidersbeweging dit internationale element steeds sterker. Naarmate de klassestrijd feller wordt, voelt het proletariaat zich langzamerhand als een eigen wereld, die vijandig tegenover de burgerlijke wereld staat. Het gevoel van verbondenheid met klassegenoten in andere landen, waarvan men de strijd ondersteunt, waarvan men de terugslag ondervindt, wordt levendiger en spreekt zich op internationale congressen uit. Het socialistisch strijddoel van een gemeenschap van alle mensen, die niet in naties gescheiden tegen elkaar vechten, groeit als consequentie van de economische ontwikkeling op. Een eigen geestelijke cultuur ontstaat: op de wereldbeschouwing van de arbeiders werken Marx en Engels sterker in dan Goethe en Schiller; en deze cultuur, deze literatuur, deze wereldbeschouwing is internationaal. De klassestrijd smeedt een nieuwe levens- en lotsgemeenschap, de strijdgemeenschap van de proletariërsklassen van alle landen; deze is de kiem van de toekomstige levens- en arbeidsgemeenschap van de mensheid. Zo overwint het internationalisme het nationale in het proletariaat. Deze stelling spreekt de tendens van een ontwikkeling uit, die grotendeels nog voor ons ligt. Dat beetje socialistische congressen, waar door leiders goedmoedig of heftig over allerlei kwesties gepraat en daarna samen een potje bier gedronken wordt, kon natuurlijk geen strijdgemeenschap vormen. Strijdgemeenschap groeit slechts uit werkelijke strijd op. Het is dus niet terecht om te verwachten, dat uit internationalisme, uit een gevoel van kameraadschap met buitenlandse klassegenoten de arbeiders de oorlog zouden verhinderd hebben. Dit internationalisme was nog slechts een abstract gevoel, afwezigheid van nationalistische haat en hartstocht, dus iets negatiefs, en dit kan nooit tegen iets positiefs op. De gemeenschap met de arbeiders over de grens was nog niet een werkelijkheid van eigen beleven, nog geen reële gemeenschap. Reëel in het arbeidersleven is slechts de klassestrijd met de bourgeoisie, die ze dagelijks beleeft. Niet verre abstracte gedachten en gevoelens, maar noodzakelijkheden van het eigen leven beheersen het handelen. Slechts de wil om tegen de bourgeoisie te strijden, om zich tegen de oorlog, die de arbeiders in het voordeel van het kapitaal vernietigt, met alle macht te

verzetten, slechts deze wil had de arbeiders in de strijd kunnen drijven. En dan was deze strijd de eerste reële wording van een echt, niet meer abstract, maar praktisch internationalisme geweest. Dan hadden voor het eerst de arbeiders van alle landen een werkelijke levende strijdgemeenschap gevormd. Het is dus niet juist om te zeggen, dat de arbeiders niet tegen de oorlog gestreden hebben, omdat hun internationalisme te zwak was. Omgekeerd, omdat zij de strijd tegen de oorlog niet aandurfd, daarom verdween hun internationalisme tot een zwakke schim.

Speelde de angst voor verwoesting van huis en haard daarbij ook een rol? Kautsky vooral heeft herhaaldelijk betoogd, dat deze gedachte de arbeiders als het ware alle internationale solidariteit doet vergeten, en hen, omdat verdediging hun onmiddellijk belang is, de wapenen doet grijpen. Henriëtte Roland Holst gaat niet zover, dit een belang te noemen; zij beschouwt het als een allesoverweldigend gevoel, een soort panische verblindings, die de stem van het verstand en het klassebelang onderdrukte. Waren deze opvattingen juist, dan zou er nooit, ook niet bij het hoogst ontwikkelde proletariaat sprake van een actie tegen de oorlog kunnen zijn. Maar ze zijn niet juist. Kautsky's leer, die slechts de theoretische uitdrukking was van de onwil van de partijleiders om tegen de oorlog te strijden, weerlegt zichzelf door de simpele overweging, dat verhindering van de oorlog het zekerste middel is, de verwoesting te voorkomen. En dat niet elk klassebelang door de angst voor verwoesting van huis en haard tot zwijgen wordt gebracht, toont de bourgeoisie, die van die verwoesting in Noord-Frankrijk, in Oost-Pruissen en Polen maar al te zeer heeft geleden; door een vredespolitiek kon zij rustig verdienen en genieten, maar haar klassebelang werkt sterker, maakt haar oorlogszuchtig, ook al mogen daarbij haar huizen in gevaar komen verwoest te worden. Deze verwoesting is voor haar een bijkomstige onaangenaamheid, die de kern van haar bestaan niet aantast; daarom kan de angst daarvoor niet tegen het scherp gevoeld klassebelang op. Voor de arbeidersklasse tast zulk een verwoesting evenmin de kern van haar bestaan aan; ook hier kan dus helder inzicht van het klassebelang zich door zulke gevoelens niet in de war laten brengen. En toch zien wij, hoe deze door de pers uitgestrooide gedachte van bedreiging van huis en haard in de massa's spontaan de wil om te vechten deed uitbarsten. Hoe kwam dat? Er is inderdaad een klasse bij wie deze gedachte aan de verwoeste huizen een allesbeheersende kracht moet zijn, omdat daardoor de kern van hun bestaan aangetast wordt. Dit is vanouds het geval bij de boeren en de kleine burgers; hun gehele welvaart is in het rustige leven in dorp of landelijke stadje samengevat; de vijand is voor hen de vreemde indringer, het vreemde leger, dat huis en akker vernielt en verbrandt; dreigt de inval, dan grijpen ze naar de wapens. Daar nu de arbeiders grotendeels uit deze kringen zijn voortgekomen en nog sterk door kleinburgerlijke en boerse gevoelens beheerst worden, ook waar het verstand reeds socialistische lessen opnam, is het geen wonder, dat zij op dezelfde manier handelen. Het zonderlinge van Kautsky's leer is, dat hij de ideologie van de dorpstraditie tot leidraad voor de politiek van een socialistische arbeidersklasse maakt. Wij zien, dat het niet een of ander geheimzinnig gevoel van onbekende oorsprong is, dat de arbeiders anders deed handelen dan welbegrepen klassebelang hun voorschreef; het is de traditie van vroegere toestanden, die hen verhinderde, zich alleen door het levende belang te laten leiden. Mag bij Kautsky en anderen het historisch materialisme dikwijls de vorm van een mechanisch verband tussen het handelen en het materieel belang aannemen, van onze kant is dikwijls genoeg op de betekenis van de traditie gewezen als werking van de speciale natuur van de menselijke geest, waar elk materieel effect door heen moet om tot handelen te worden. Deze traditie zakt onder de uitwerking van de nieuwe realiteit langzaam weg; daarom wijzen wij in de propaganda altijd weer op de reële klassebelangen; en daarom zijn wij zeker, dat deze later de doorslag zullen geven, wanneer de nu nog sterke heerschappij van het verleden steeds zwakker is geworden.

Wij zien dus, hoe in elk opzicht het proletariaat in Duitsland pas aan het begin van zijn ontwikkeling staat, en daardoor vooral de kracht miste, zich tegen de oorlog te verzetten. Enerzijds leefde het geestelijk nog sterk onder de traditie van de vroegere kleinschalige productie, anderzijds stond het onder de invloed van het moderne tot het kookpunt opgedreven nationalisme van de bourgeoisie. Verklaart dit ook, waarom het nationalisme zich tot zelfs in de partij vertoonde? Gedeeltelijk, in zoverre het vorige ook geldt voor een aanmerkelijk deel van de aanhangers en zelfs de leden van de partij. De revisionisten hebben nooit verzwegen, dat ze "nationaal" voelen, en in het grote deel van de pers en van de partij, dat onder hun invloed stond, heeft van het eerste begin af tot nu toe het patriotisme hoogtij gevierd. Onder de leiders van de vakbonden zijn een groot aantal regelrechte imperialisten; geen wonder, als men bedenkt, dat in de opleidingscursussen voor vakbondsfunctionarissen de imperialisten Calwer en Schippel lange jaren economie doceerden. In de "Berliner Tagwacht" van 7 december wordt een gesprek met een Duits revisionist weergegeven, die op de vraag, waarom de Duitse arbeiders zich voor de oorlog verklaard hadden, antwoordde: "de Duitse arbeidersklasse heeft er toch ook belang bij, dat Duitsland economisch groter en sterker wordt. Gelukt het de heersende klasse van Duitsland, haar plaats op de wereldmarkt te verruimen, nieuw afzetgebied te veroveren, handel en verkeer te bevorderen, dan gaat het ook de Duitse arbeiders beter, en daarom heeft de Duitse arbeidersklasse een nationaal belang bij de oorlog."

Het radicale centrum, waartoe Kautsky, het partijbestuur en het grootste deel van de partijfunctionarissen behoort, heeft zeker niet uit imperialisme, maar uit een gevoel van machteloosheid, uit voorzichtigheid en angst voor benadeling van de organisatie nagelaten, iets te doen. Maar deze praktische houding moest noodzakelijk een versterking van het nationalisme ten gevolge hebben. Ten eerste bij de massa's. Wij rekenen er terecht op, dat een energieke actie van de partij voor een groot deel ook massa's meeslepen zal, die anders nog twijfelend, ongelovig en aarzelend staan. Energie, dapperheid, actie sleept altijd mee en wekt geestdrift voor de zaak, waaraan zij gewijd zijn. Dit geldt echter voor onze tegenstanders evengoed als voor ons. Velen, die zich bij een krachtige actie tegen de oorlog aan onze zijde geschaard zouden hebben en geestdrift gevoeld voor het revolutionaire ideaal, dat zo dapper optrad, hebben zich nu, nu aan de zijde van het nationalisme de energie, de geestdrift, de actie, aan de zijde van het socialisme de vrees, de kleinmoedigheid en de werkeloosheid stond, aan de kant van het nationalisme geschaard. Ten tweede bij de leiders en woordvoerders. Eenmaal hun praktische houding gegeven, moesten zij daarvoor een theoretische basis, een rechtvaardiging zoeken. Niet de theorie bepaalt het handelen, maar het handelen bepaalt de theorie, die het moet goedpraten. Men ziet dan ook tegenwoordig in de Duitse partijpers de zonderlingste staaltjes van theorie opduiken, alles om het meedoen aan de oorlog goed te praten. En deze theorieën moeten steeds min of meer in de richting van het nationalisme liggen.

Wij vinden dus, dit alles samenvattend, dat in het oplaaien van nationalisme in Duitsland, ook in een deel van de partij, niet zo veel zonderlings en onverklaarbaars ligt. Zij is niet de oorzaak, maar vooral ook een gevolg van het uitblijven van elke strijd tegen de oorlog, wat zelf weer in de eerste plaats veroorzaakt werd door het gevoel van eigen zwakte, door gemis aan durf en kracht tot actie bij de Duitse sociaaldemocratie.

III De toekomst

De oorlog heeft getoond en tot algemene erkenning gebracht — wat tevoren slechts in het bewustzijn van weinigen leefde — wat een ontzaglijke macht, geestelijk en stoffelijk, het imperialisme is, en hoe zwaar de strijd daartegen. Deze strijd was reeds sinds jaren en is van nu af aan nog veel meer de hoofdtaak van het proletariaat. Deze strijd is echter niets anders dan de strijd tegen het kapitalisme zelf. Want een ander kapitalisme dan het imperialistische is er

in de ontwikkelde landen van Europa niet. Het moderne kapitalisme kent geen andere politiek dan de imperialistische. De kapitaalmacht, die de arbeiders uitbuit, is dezelfde, die ook naar expansie streeft, naar uitbuiting van vreemde werelddelen en strijd tegen andere volken. De illusie, de wijzers van de geschiedenis achteruit te kunnen zetten en door beperking van de bewapening het oude vreedzame kapitalisme in plaats van het moderne imperialisme terug te brengen, kan nu geen verontschuldiging meer vinden. Strijd tegen het kapitalisme, voor het socialisme, is van nu af aan alleen mogelijk als strijd tegen het imperialisme. Maar als strijd tegen het imperialisme heeft de klassenstrijd van de arbeiders een geheel nieuw karakter gekregen. En niet alleen een nieuw, maar ook een gunstiger karakter. Nieuwe, betere uitzichten op overwinning vertonen zich; ja men zou kunnen zeggen, dat pas het imperialisme de voorwaarden voor een werkelijke overwinning van de arbeiders, voor de verwezenlijking van het socialisme begint te scheppen.

Wat voor verandering brengt het imperialisme in de klassenstrijd?

Ten eerste wordt de klassenstrijd intensiever en algemener. Wij wezen er reeds op, hoe het imperialisme alle krachten van de burgerlijke maatschappij wekt, aan de bourgeoisie energie en geestdrift voor nieuwe idealen geeft en op die manier grote tot nog toe onverschillige massa's meesleept. De strijdkracht van de bourgeoisie wordt buitengewoon veel groter. Dit mag op het eerste ogenblik een inzinking van het socialisme meebrengen, zolang de arbeiders nog aan de oude tradities vastzitten en nog niet tot de hoogte van hun tijd gestegen zijn. De hoop van het socialisme ligt echter niet in de lamlendigheid van de bourgeoisie, maar daarin, dat de arbeiders de lamlendigheid van zich afschudden. Scherpe strijd van boven wekt tegenstand en inspanning van beneden, drijft de onverschilligheid uit, wekt ook hier verbittering, energie en strijd lust en wordt zo tot een factor van bewustwording en omhoogstijgen van de arbeiders. In het oude kapitalisme sprak het socialisme tot de arbeiders: willen jullie je niet langer laten uitbuiten, strijdt dan met ons voor een betere maatschappij. Tallozen antwoordden, of juist, hun niet-antwoorden betekende: ik ben tevreden, ik zie geen mogelijkheid van een andere maatschappij dichtbij; mijn organisatie handhaaft de loonstandaard, waarvoor zal ik mij druk maken? Maar het imperialisme komt, en tast hun rust, hun inkomen, hun loonstandaard, zelfs hun leven aan. En dit geldt niet alleen voor de arbeiders, maar ook voor talloze burgertjes en boeren, die anders van het kapitalisme niet veel last hadden. Het brengt toename van militarisme, steeds hogere belastingen, invoerrechten, duurte van levensmiddelen. Het schrikt allen, die onder het kapitalistisch juk tevreden doorsjokten, uit hun geestelijke traagheid op. Het wachtwoord is niet meer: willen jullie het beter hebben? maar: jullie krijgen het slechter. Het gaat niet meer om een strijd voor verbetering, waarvoor zij desnoods onverschillig kunnen blijven, maar om een strijd tegen verslechtering, die hun wordt opgedrongen. In plaats van zaak van kleine groepen, die geestelijk vooraan staan en de organisatie opbouwen, wordt de strijd zaak van allen, van de massa's, die de druk van de verslechtering voelen, en in wie langzamerhand een spontaan, morrend verzet daartegen opgroeit. En dit alles wordt tot de hoogste intensiteit opgedreven, als de oorlog komt, die van allen de hoogste offers van goed en leven eist, die de politiek en de politieke strijd voor allen tot een vraagstuk van leven en dood maakt.

Ten tweede moeten nieuwe methoden van klassenstrijd naast en in de plaats van de oude optreden. Het parlementarisme was de historisch noodzakelijke strijdvorm van de arbeiders in de geconsolideerde nationale staten tijdens het omhoog groeien van het kapitalisme en het beste middel om het verzet tegen en de kritiek op het kapitalisme te organiseren en politiek inzicht bij de massa's te brengen. Maar met de opkomst van het imperialisme ging de betekenis van het parlement steeds meer achteruit. De grote burgerlijke klasse van vroeger had een parlement nodig, om haar wil tegenover de regering te kennen te geven; maar de weinige kapitaalmagnaten, die nu de economie beheersen, kunnen direct met ministers en staatssecretarissen onderhandelen en overleggen. En ook voor de arbeiders betekent het niet

meer hetzelfde als vroeger. Wat achter de parlementaire redevoeringen van de socialisten staat is niet meer dan een opinie, een oppositionele mening van de arbeiders, die zich uitte in het werpen van een rood stembiljet in de bus — meer niet. Eenmaal was dit een kracht; toen de bourgeoisie voor het eerst bemerkte, dat een steeds groter aantal kiezers tot vijanden van de heersende orde werd, voelde zij de grondslagen van haar heerschappij wankelen en deed uit schrik enkele concessies. Maar die schrik is spoedig voorbijgegaan, toen zij bemerkte, dat er nog niet veel meer achter stak dan een oppositionele opinie. Zij voelde zich weer gerust in het bezit van de macht, van de grote machtsmiddelen van de staat, die zij nog extra versterkte. "Oderint, dum metuant" geldt ook in de klassenstrijd: laten ze ons haten, als ze ons maar vrezen! Laten ze desnoods rood stemmen en mopperen; zolang het niet tot *daden van verzet*, daden van macht komt, raken opinies ons niet.

De tactiek van de massa-acties, de "nieuwe tactiek" schijnt slechts daarom nieuw, omdat het intermezzo van het parlementarisme het juiste gevoel voor de werkelijkheid in hoge mate had doen verloren gaan. Het parlementarisme was de aangewezen tactiek voor een tijdperk van voorbereiding, toen alleen nog maar met woorden, met propaganda, met denkbeelden tegen de druk van boven gestreden kon worden. Toen ging men geloven, dat met woorden, met vele mooie, diepzinnige, grote of listige woorden van bekwame woordvoerders een klasseheerschappij omver te werpen, een klasse te bevrijden was. Maar elke grote verandering in de maatschappij, elke revolutie, elke grote klassenstrijd moest altijd door de massa's, de klassen zelf doorgezet en uitgevochten worden. De tactiek van de massa-acties is eenvoudig de terugkeer tot deze oude waarheid. Niet in de zin van een terugkeren van tijdelijke dwaling, maar een gevolg van het feit, dat nu de bodem weer rijp is voor zo'n tactiek en de omstandigheden haar weer mogelijk maken. En ook weer niet alleen in algemene zin, dat altijd eerst de nieuwe ideeën zich aanhangers moeten veroveren en dat eerst daarna deze aanhangers als massa optrekken tot de daad. Maar vooral ook, doordat de bijzondere nieuwe maatschappelijke toestanden de massa's opzweepen tot de daad. Zoals de Franse revolutie wel door het langzaam rijpen van de bourgeoisie en het indringen van de nieuwe ideeën veroorzaakt werd, maar haar uitbreken op die bepaalde tijd door de nood van de massa's (inflatie) en de toevallige politieke spanning bewerkt werd, zo werkt ook voor de proletarische revolutie het langzaam omhoog groeien van socialisme en organisatie samen met de directe opzweepende werking van maatschappelijke nood en spanning.

Het is het imperialisme, dat deze nood en spanning bewerkt en zo de massa's tot zelf handelen, tot massa-acties in beweging brengt. De inflatie b.v. kan door een parlement en parlementaire wetten niet verhinderd worden, omdat haar oorzaken algemeen maatschappelijk zijn; wel echter verzacht, door tijdelijke noodmaatregelen, waartoe een burgerlijke meerderheid alleen overgaat, als zij de druk van de ontevreden massa's voelt. De actie, die deze druk uitoefent, is dan niet een werken voor een helder bewust doel, zoals in de parlementaire politiek, waar men bij de verkiezingen voor een scherpomlijnd programma van b.v. kiesrecht, arbeidswetgeving e.d. strijdt, en de eventuele parlamentsmeerderheid dit meer of minder goed ten uitvoer brengt. Zij is altijd enigszins een onbewuste spontane uitbarsting, gevolg van verbittering en nood, die zich tegen de regering richt, redeloos in zoverre de regering niet de schuld is, redelijk in zoverre het een uitbarsting tegen de werkelijke schuldige, het kapitalistisch stelsel is, en daardoor de verschrikte regeerders dwingt, wat te doen. Ook bij het dreigen van een oorlog is het parlement uitgeschakeld en een parlementaire oppositie machteloos. Dit bleek nu weer bij het uitbreken en ook in het verder verloop van de tegenwoordige oorlog. Wil de grote massa van het proletariaat zich verzetten, dan moet het een directe politieke druk op de regering uitoefenen, buiten het parlement om. De parlementen worden verkozen op algemene politieke programma's; de kiezers hebben te kiezen tussen partijen, niet zich uit te spreken over bepaalde vraagstukken; dit heeft Kautsky indertijd als het grote voordeel van het parlementarisme boven

de "direkte wetgeving door het volk" geprezen. Maar nu zijn de omstandigheden veranderd; plotselinge bepaalde vraagstukken, die de diepste levensbelangen betreffen, en die op de politieke programma's en bij de verkiezingen geen rol speelden, eisen oplossing. Hier is geen diep politiek inzicht nodig, hier spreekt het onmiddellijk belang tot de massa's en tallozen, die burgerlijk stemden, zullen in zo'n geval aan onze kant meegaan. Hun gekozen vertegenwoordigers zijn in zulke punten niet meer echt hun vertegenwoordigers; daarom moet de massa zelf optreden ondanks en naast het parlement.

Maar niet alleen tegen opkomende noden en gevaren is deze tactiek bruikbaar; ook belangrijke hervormingen zijn niet anders te krijgen, zoals b.v. een democratisch kiesrecht. De oorzaak voor het toestaan van hervormingen is steeds de angst voor het proletariaat, voor het groeien van zijn macht, en de wens, het tevreden en onderworpen te houden. Daarom is na de eerste reeks hervormingen in de 80'er en 90'er jaren een stilstand gekomen; het imperialisme gaf zelfvertrouwen en machtsgevoel aan de bourgeoisie en verslapte de kracht van aanval van de arbeiders. Om nu grote hervormingen door te zetten, moet de arbeidersklasse met sterker kracht aanvallen. De massa-actie, met name de massastaking heeft haar betekenis voor het veroveren van nieuwe rechten reeds getoond in België, in Rusland, in Zweden.

Wanneer wij dus nu de massa-actie als revolutionaire tactiek tegenover het niets-dan-parlementarisme als niet-revolutionaire tactiek stellen, moet deze tegenstelling niet absoluut genomen worden. Revolutionair is alles, wat ons verder brengt, wat de macht van de arbeidersklasse vergroot. Het parlementarisme was daarom lange tijd revolutionair, terwijl in die tijd pogingen tot gewelddadige opstootjes het niet waren. Sinds enkele jaren werkte echter het parlementarisme in de ontwikkeldste landen niet-revolutionair, omdat het de macht van de arbeiders verzwakte in plaats van versterkte. Natuurlijk kan een goed gevoerde principiële strijd in het parlement nog altijd een revolutionaire waarde hebben, b.v. in bestrijding van het nationalisme, maar als hulpkracht; de grote wezenlijke hoofdkracht ligt elders. Ook onder de nieuwe tactiek blijft de eenheid van hervorming en revolutie, die het wezen van de socialistische praktijk uitmaakt. Ook dan blijft de praktische strijd een strijd voor hervormingen, alleen veel moeilijker dan vroeger. Het verschil met vroeger is, *dat nu met grote middelen, door massa-acties, gestreden moet worden voor de grote belangrijke hervormingen.* De parlementaire strijd zal niet ophouden; hij zal, mits goed gevoerd, voor de dagelijkse kleine dingen nodig zijn en ook in de grote strijdpunten zal het parlement als tribune kunnen dienen. Maar de grote beslissingen moeten elders vallen, eisen sterkere krachten, de kracht van de massa-acties.

De massa-actie is dus het strijdmiddel tegen het imperialisme, zowel waar dit de toestand van de arbeiders ondragelijk maakt of hen plotseling bedreigt met ondergang, als ook om tegen zijn geweldige reactionaire macht grote hervormingen af te dwingen. Onder deze nieuwe fase van het kapitalisme zullen massa-acties het belangrijkste deel van de klassenstrijd tegen het kapitaal zijn.

En zij vormen meteen de enige weg naar het socialisme. Hoe kan de politieke heerschappij van de bourgeoisie gebroken, die van de arbeiders opgericht worden? De politieke heerschappij van de bourgeoisie berust vooral op haar bezit van de staatsmacht met de geweldige machtsmiddelen van de staat; door deze sterke gecentraliseerde organisatie, die eenheid en vastheid van wil waarborgt, waartegen de ongeorganiseerde massa machteloos is, en door haar georganiseerd en gedisciplineerd geweld van politie en leger kan een minderheidsklasse de meerderheid onderworpen houden, ook al is haar moreel overwicht, haar geestelijke heerschappij reeds gebroken. De arbeidersklasse kan deze slechts overwinnen, door haar sterkste machtsmiddel, haar eigen organisatie op te bouwen, en tot een massa te worden, één van wil, helder van inzicht, vast aaneengesloten door spontane solidariteit en discipline. Dit

opgroeien tot zo grote macht, dat ze daarmee de sterke macht van de staat overwinnen kan, is een lang proces van strijd. De parlementaire en vakbondsstrijd heeft het begin gemaakt, een eerste inzicht gebracht en organisaties opgebouwd; maar zij betekenden niet meer dan voorhoedegevechten, want de sterkste macht bleef aan beide kanten nog ongebruikt: de militaire macht van boven, de organisatie als politiek strijdmiddel in de massastaking van beneden. In de massa-acties treden de eigenlijke grote machtsfactoren van beide kanten — bij de een voltooid voorhanden, bij de ander in wording en groei — tegen elkaar in het strijdperk. Door haar organisatie en haar geweld tracht de staatsmacht telkens bij acties de geslotenheid van de arbeiders te breken, stelt hun discipline op telkens zwaarder proef; maar elke keer, dat zij niet slaagt en toegeven moet, is haar eigen kracht aangetast en die van de vijand versterkt. Een massa-staking kan de gehele organisatie van de staat ontwrichten en haar functies voor een deel op de arbeidersorganisatie doen overgaan; wat bij het kleine Russische proletariaat een paar weken tijdens en na de Oktoberstaking plaats vond, zal in de toekomstige massastakingen van de West-Europese arbeiders in veel reusachtiger afmetingen optreden. Gaat dan bij de pogingen, deze bewegingen door militair geweld te onderdrukken, de militaire discipline verloren, dan ontglipt dit sterkste gewelddmiddel aan de hand van de staatsmacht, terwijl zij zelf zich vervluchtigt en uiteenvalt. Dit alles natuurlijk als eindresultaat van veel op- en neergaande strijd, van nederlagen en terugslag en nu en dan een overwinning. Maar zal het proletariaat en daarmee de gehele maatschappij niet te gronde gaan, dan moet dit het eindresultaat zijn: de door die strijd groeiende stevigheid van de proletarische solidariteit en organisatie breekt in massa-acties de machtsmiddelen en de organisatiemacht van de staat; daarmee valt de politieke heerschappij in de handen van het proletariaat, dat zich dan de nieuwe organen schept, die voor de regeling van de productie nodig zijn.

Dat is dus de historische betekenis van de massa-acties: zij alleen kunnen, door zware strijd van de gehele klasse zelf, het proletariaat rijp maken tot politieke heerschappij; door zijn massa-acties alleen kan het proletariaat de staatsmacht van de bourgeoisie neerwerpen en vernietigen. Dat is dus tevens de historische betekenis van het imperialisme, dat het de arbeiders dwingt, die strijd, die massa-acties te beginnen, en daarmee de weg naar de vrijheid in te slaan.

Wat zal nu de rol van de in het vorige tijdvak opgegroeide sociaaldemocratische partijen in dit proces zijn?

De ineenstorting van 1914 heeft getoond, dat ver uiteenlopende richtingen tot nog toe in deze partijen verenigd waren, richtingen, die zich nu als pro-imperialistisch en contra-imperialistisch groeperen. Dat de sociaaldemocratische partijen geen homogene groepen waren, was natuurlijk ook tevoren reeds genoeg bekend; zij werden echter steeds door gelijkheid van het tijdelijke strijddoel samengehouden. In de Duitse partij b.v. is de tegenstelling, ook in doel, tussen de revolutionair-marxistische en de revisionistische richting groot genoeg; de ene wilde de arbeiders als klasse sterk maken voor een revolutionair, een socialistisch doel; de ander wilde van Duitsland een land met burgerlijke bewegingsvrijheid maken, met hervormingen voor de arbeiders. Maar zij bleven samen, omdat beide doeleinden eenzelfde strijd tegen eenzelfde vijand eisten, tegen de regerende jonkerklasse; waren de motieven en inzichten en verwijderde doeleinden ook verschillend, men had elkaar nodig voor de strijd van het ogenblik. Nu echter zijn de reformistische vijanden van de jonkers plotseling tot bondgenoten van de jonkers geworden; de gemeenschappelijke nationale zaak, d.i. de zaak van de bourgeoisie heeft hen verenigd. Nu het bleek, dat de jonkers niets dan dienaren van dezelfde bourgeoisie zijn, met wie men zich vroeger tegen de jonkers verbinden wilde, bleef niets anders over, dan "der Dritte im Bunde" [derde die zich voegt bij een paar] te worden.

Daardoor wordt het onmogelijk, dat deze reformisten voortaan met werkelijke vijanden van de jonkers, van de bourgeoisie en van het imperialisme in één partij samenblijven.

De conclusie ligt dus voor de hand, en is ook dikwijls uitgesproken, dat in alle sociaaldemocratische partijen nu een scheiding moet komen tussen hen, die het imperialisme willen bestrijden en hen, die het imperialisme willen dienen en helpen. Maar zo eenvoudig is de zaak toch niet. Dat blijkt reeds uit het gedrag van de gehele partij bij het uitbreken van de oorlog, terwijl toch slechts haar reformistisch gedeelte stellig en uit overtuiging voor het imperialisme was.

De oorzaak ligt gedeeltelijk in het karakter, de structuur van de partij. In Duitsland is de partij vooral als klasseorganisatie opgegroeid; zij is *de* politieke organisatie van de arbeiders, waarin alle arbeiders behoren, voor zover zij niet vrijwillige lakeien van het kapitaal willen zijn; niet als mensen met dezelfde socialistische denkbeelden, maar als klassegenoten staan zij daar bij elkaar. Zo voelen de arbeiders het, en daardoor is zij steeds aan het gevaar van verscheuring en afsplitsing ontkomen, die b.v. in Nederland zo gemakkelijk waren, omdat hier de partij in de eerste plaats gelijkheid van overtuiging betekende. Dit klassekarakter werd versterkt door de afgeslotenheid van de partij, die als een staat in de burgerlijke staat opgroeide, met eigen pers, literatuur en functionarissen. Daardoor is voor deze functionarissen, voor secretarissen, journalisten, propagandisten geen ander leven en werken denkbaar dan in het grote partijlichaam, de gemeenschap, waarin en waarmee zij opgegroeid zijn. Verzet tegen een meerderheid kan niet verder gaan dan tot de grens, waar de scheiding, de uitwerping dreigt, want buiten de partij is buiten de wereld, is in het niet verstoten worden, is iets ondenkbaars. Zij kunnen er ook niet uitlopen en een burgerlijk baantje zoeken, als een intellectueel, die van buitenaf in de beweging gekomen is. Deze verhouding uit zich in het bewustzijn van deze personen als erkenning van de partijdiscipline als hoogste gebod. Geen Duits sociaaldemocraat zal er de minderheid van de rijksdagfractie, die het imperialisme bestrijden wilde, een verwijt van maken, dat ze het ondersteunde door het stemmen voor de oorlogskredieten, ook al betreurt hij deze houding; de partijdiscipline dekt hen volkomen. Deze opvatting, die in de gehele historische ontwikkeling van de partij wortelt, verhindert een heldere bewuste scheiding van de verschillende elementen.

De houding van het voormalig radicale partijcentrum in de oorlog is eigenlijk een ideologische weerspiegeling van dezelfde toestand. Deze richting, waartoe de meeste partijleiders en functionarissen behoren, en die door Kautsky theoretisch vertegenwoordigd wordt, is niet vóór het imperialisme, maar wil het ook niet bestrijden. Niet slechts nu, maar ook reeds tevoren, in de discussies en uitingen van de laatste jaren is dit duidelijk uitgesproken. Kautsky wilde reeds toen geen bestrijding van imperialisme en oorlog met de daad, met massa-acties, maar alleen met woorden, met de leuze van ontwapening; dus geen strijd, maar een schijnstrijd. En de uitgesproken en ook werkelijke basis voor deze houding is de angst voor vernietiging van de organisatie bij scherpe conflicten met de staatsmacht.

Vele partijgenoten verwachten, dat deze richting door de harde lessen van deze oorlog haar standpunt zal opgeven en aan daadwerkelijke strijd tegen het imperialisme meedoen. Nu zijn echter Kautsky's artikelen gedurende de oorlog in dit opzicht al niet zeer hoopvol: het afzien van alle verzet en het meedoen aan de oorlog wordt door hem tot grondslag van de Internationale gemaakt, die zo tot een schijn-Internationale wordt. En wanneer men naar de diepere oorzaken voor deze houding zoekt, blijft er van zulke verwachtingen ook niet veel over. Het gehele nu bestaande organisatieleven van de arbeidersbeweging is aangepast aan de rustige vóór-imperialistische tijd; de dragers daarvan zijn de talloze functionarissen, journalisten, sprekers, studiemensen, die met hun in de duizenden lopend aantal steeds meer een aparte kaste, een soort klasse met eigen levenssfeer, denkwijze en belangen, en daarbij een geweldige

macht vormen. Hun rustige werkkring op kantoren en in redacties, in conferenties en besprekingen, in het schrijven van geleerde en mindergeleerde artikelen tegen de bourgeoisie en tegen elkaar, dit gehele vreedzaam-bezige leven dreigt nu door de stormen van het imperialisme verstoord en ontworteld te worden. Kautsky's theorie en tactiek is een poging om in de grote maatschappelijke revolutie dit hele vredig-geleerd-organisatorische apparaat ongedeerd in stand te houden. En daarin heeft hij gelijk: het is alleen te beveiligen en te redden door he *buiten* het woeste geweld, buiten de revolutionairen strijd, buiten het werkelijke leven te houden. Hij heeft gelijk: volgden hij en de partijleiders de revolutionaire tactiek, dan zou de staatsmacht deze organisatievorm, de basis van hun leven en werken, vernietigen. Voor de arbeiders is dat geen levenskwesitie: zij zouden nieuwe, andere vormen van organisatie vinden, meer aan de nieuwe toestand aangepast; zij zouden zich veel vaster aansluiten dan tevoren; maar met het vredige leiders- en functionarissenleven van nu was het gedaan. De drang tot zelfbehoud als partijleiders, redacteuren, functionarissen enz. dwingt hen tot de tactiek van wijken voor het imperialisme. Daarom is te verwachten, dat de door hen geleide organisaties ook in het vervolg van een revolutionaire tactiek tegen het imperialisme niets zullen willen weten; hun strijd zal zich beperken tot kleine politieke kibbelarijen, tot parlementair gepraat over kleine hervormingen, tot kleine door leiders geleide vakbondsstrijd. De partij zal, voor zover het van hen afhangt, worden tot een arbeiderspartij, die alle kleine dagelijkse belangen van de arbeiders behartigt en verdedigt, evenals de Engelse Labour Party, maar die geen grote revolutionairen strijd voert.

De arbeiders, die revolutionair strijden willen en daartoe scherp tegen de partijmeerderheid optreden, zullen er dan met de leiders, die aan hun kant staan, uitgesmeten worden. Wat er in de partij in Stuttgart, in Frankfurt, in Hamburg gebeurde, toont, hoe de heersende richting door brutaal vertrappen van alle tot nog toe geldende partijrecht zelf bij de oppositie het oude respect voor partijeenheden er uit zal jagen. Maar het is toch zeer de vraag — al weet men niet, hoe sterk het verder verloop van de oorlog hier revolutionerend werken zal — of het meer dan een kleine minderheid zal zijn, die zich in Duitsland van het geheel zal afzonderen. Van de leiders en woordvoerders van tot nu toe zullen het er zeker zeer weinige zijn.

Wij moeten erop rekenen, dat de sociaaldemocraten, die bewust-revolutionair, met massa-acties het imperialisme bestrijden willen, in alle landen voorlopig slechts kleine groepen en partijen zullen zijn, terwijl de meesten, de massa, met de oude arbeiderspartijen meegaan, die deze tactiek niet willen. Ligt hierin nu niet een innerlijke tegenstrijdigheid, in zoverre voor de nieuwe tactiek de massa's nodig zijn, en de kleine partijen, die deze tactiek voorstaan, de massa's niet achter zich hebben? Wordt dan een massa-actie niet geheel utopisch?

Deze tegenstrijdigheid bewijst slechts, dat massa-acties tegen het imperialisme niet mogelijk zijn als bewust opgeroepen en bewust-geleide partij-acties, zoals wij voor de oorlog in de Duitse partij propageerden en hoopten. Zij zullen ontstaan als spontane opstanden van de massa's, die rebelleren tegen druk en nood, ellende en gevaar. De revolutionaire partijen hebben de taak, ze door propaganda voor te bereiden, aan hun succes mee te werken en zo nodig door leiding en theoretische verdediging te ondersteunen. Breiden zij zich massaal uit, dan slepen ze ook nu en dan de niet-revolutionaire organisaties, de vakbonden en hun leiders mee.

De hoop van het socialisme ligt niet meer in de gaandeweg ook van burgerlijke zijde zo bewonderde socialistische partijen met hun schitterende sprekers, hun bekwame politici, hun edele gevoelens van menselijkheid, hun mooie programma's, hun goed verdienende, zelfbewuste reformistische arbeiders. Zij ligt in de donkere zwarte massa's van de ellendigen, als zij in opstand komen tegen hun ellende, gehaat en gehoond, als vijanden van staat en maatschappij vervolgd; uit hun strijd en opoffering zal de vrijheid van de mensheid ontkiemen.

IV De vrede

De strijd tegen de oorlog wordt gedurende de oorlog tot een strijd voor de vrede. Dit is de naaste taak voor revolutionaire socialisten. Onder de Amerikaanse en Franse socialisten hoort men hier en daar, dat niet de vrede zelf, maar de vernietiging van de "militaire oligarchie" van Pruisen, die de oorzaak van de oorlog zou zijn, het doel moet zijn. In deze opvatting, waaraan alle inzicht ontbreekt, dat die militaire oligarchie slechts de sterke arm van het Duitse imperialisme is, weerklinkt eenvoudig de burgerlijke leuze, waaronder de Engelse en Franse bourgeoisie oorlog voeren. Voor de arbeiders is het éne imperialisme net zo goed een vijand als het andere. Dat zij, ieder voor het imperialisme van de eigen bourgeoisie het leven moeten wagen, eindeloze offers aan goed en bloed moeten brengen, dat is voor hen het ergste. *De oorlog zelf* is het zwaarste lijden, het grote kwaad voor het proletariaat. Een einde aan de oorlog maken, strijd tegen de oorlog, voor de vrede, dat moet hun enige streven, hun grote doel zijn. In de Stuttgarter motie van 1907 staat dan ook als plicht van de sociaaldemocraten aangegeven, in het geval dat een oorlog uitgebroken is, hem zo snel mogelijk te doen beëindigen en de ontstane politieke en economische crisis voor revolutionaire bewegingen te gebruiken.

Nu is de vrede niet enkel een wens van revolutionaire socialisten, die het imperialisme als de grote vijand haten, maar van bijna alle arbeiders, en ook van brede lagen van de bourgeoisie. Zo sterk de vredeswens van de bourgeoisie in karakter en tendens verschilt van die van de arbeiders, zo sterk is ook het verschil hierin tussen de socialistische richtingen. In het karakter van hun streven naar vrede toont zich het karakter van deze richtingen zelf.

Kan de sociaaldemocratie iets voor de vrede doen? Wanneer de socialistische partijen van alle oorlogvoerende landen de wens naar vrede afzonderlijk, of op een gezamenlijk belegd congres uitspreken, is dat dan werkelijk een kracht voor de vrede? De sociaaldemocratie heeft vóór de oorlog prachtige moties aangenomen en redevoeringen afgestoken tegen de oorlog; maar toen de regeringen de oorlog wilden, deden ze niets, onderwierpen zich en bekenden hun onmacht. Wanneer ze nu, na zichzelf als macht te hebben uitgeschakeld, nog eens mooie moties voor de vrede besluiten, neemt natuurlijk niemand daar meer notie van; zij telt niet meer mee, omdat zij niet meer als macht gerekend wordt; invloed gaat er niet van uit. Wil zij, wil de arbeidersklasse invloed op de vrede, ten gunste van de vrede uitoefenen, dan moet zij eerst weer macht vormen, als macht optreden.

Er is niets belachelijker en overbodiger, dan wanneer sociaaldemocraten van neutrale landen nu vredesconferenties beleggen. Alles wat daar aan ijdele woorden gesproken wordt, vervliegt in de wind; sinds de ineenstorting van de Internationale missen die woorden alle kracht. Toch zijn die conferenties niet nutteloos — voor de leiders, die ze beleggen, om daarmee aan het vredesverlangen van de arbeiders achter hen toe te geven; zij stellen deze, die gewend zijn, zich door woorden te laten bedriegen, tevreden met hun mooie woorden en de edele gezindheid, die ze in hun redevoeringen tentoonspreiden.

Slechts dan kan een conferentie van belang voor de vrede zijn, als zij de werkelijke proletarische kracht, die de vrede kan bevorderen, oproept en wekt. Woorden kunnen ook daden zijn, als zij namelijk de waarheid uitspreken, die *is*, en de arbeiders duidelijk zeggen, dat zij nu niets zijn, hun invloed vergooid hebben, en alleen door strijd, door daden van strijd weer een macht kunnen worden. *Niet door woorden, maar alleen door daden, door acties kan het proletariaat invloed op de vrede uitoefenen.* Stauning meende op de conferentie te Kopenhagen, dat alleen de socialisten uit neutrale landen iets voor de vrede kunnen doen, omdat hen in de oorlogvoerende landen de handen gebonden waren — een typisch staaltje van parlementair geloof in de macht van woorden en praatjes. Juist omgekeerd: alleen de arbeiders van de oorlogvoerende landen kunnen werkelijk wat voor de vrede doen; zij alleen kunnen een druk op hun eigen regering uitoefenen, door acties voor de vrede.

De houding van de arbeiders bij het begin van de oorlog was zo gunstig mogelijk voor de militaire leiding. Hun algehele overgave zonder enig verzet betekende: wat het oppercommando in het belang van de kapitaalmacht nodig vindt, kan gebeuren, zonder ook maar door een terloopse overweging belemmerd te worden. Zal nog een stad veroverd worden, om later gunstiger voorwaarden voor het kapitaal in ruil te kunnen bedingen en moeten daarvoor nog een paar honderdduizend man opgeofferd worden: de mensen zijn er voor. De stomme mensen zijn er, om opgeofferd, vertrap, bedorven te worden, net zo goed als de stomme paarden, de stomme fietsen, de stomme helmen; de mensen, die in het veld of thuis lijden, zijn oorlogsmateriaal in de handen van het oppercommando. Maar zodra dit oorlogsmateriaal een eigen wil krijgt, dan wordt het anders. Ontwaakt in de arbeiders het verzet sterk genoeg, om zich niet meer met geweld te laten onderdrukken, dat moet hiermee bij de oorlogsvoering min of meer rekening gehouden worden; een nieuwe politieke factor treedt op, die steeds in de richting van spoediger vrede werkt. Want het gevaar van binnenlandse onlusten dreigt daarachter, wanneer men het te ver laat komen — de Russische revolutie is een waarschuwend voorbeeld.

Natuurlijk komt deze daadwerkelijke tegenstand tegen de oorlog niet gemakkelijk op. Nu eerst begint de stemming in verschillende landen om te slaan; en van daar tot daadwerkelijke acties — vooral nu de leiders en organen van de sociaaldemocratie bijna overal te kort schoten en zelfs gedeeltelijk aan de kant van de regering staan ⁴ — is nog een zeer grote stap. Had de sociaaldemocratie van het begin af aan scherp *tegen de oorlog* gestaan, dan had te zijner tijd uit haar kringen een bewuste actie tegen de oorlog op touw gezet kunnen worden. Nu zij echter aan de kant van de oorlog stond en staat, is een dergelijke actie, die dan *tegen haar* uit de massa's spontaan moet opkomen, nauwelijks denkbaar. Wel denkbaar is een spontane revolte tegen de oorlogsellende, vooral wanneer de oorlog lang duurt en de thuisgebleven massa's, vooral de vrouwen, steeds zwaarder te lijden hebben. Ook denkbaar is, dat de sociaaldemocratie door de druk van de massa's met scherper, beslister woorden voor de vrede moet opkomen, en dat dit dan als symptoom van een beginnende sterke ontevredenheid enigszins op de regering werkt.

Schijnen de kansen op zulke acties dus op het ogenblik nog niet zeer groot, het zijn de *enige* krachten voor de vrede, die uit het proletariaat kunnen opkomen, om politieke invloed op de regeringen uit te oefenen. Deze acties zijn het dan, die tegelijk de macht van het proletariaat weer oprichten en tot daadwerkelijke geldigheid brengen. Daarom werken zij tegelijk in de richting van het socialisme. Beide eisen van de Stuttgarter motie zijn in haar verenigd. De strijd voor het socialisme staat of valt met de daadwerkelijke strijd voor de vrede.

Dat dit alles nog weinig erkend wordt, en dat allerlei andere vredesplannen en maatregelen welig opschieten, bewijst, hoe de ineenstorting van de Internationale tegelijk een soort geestelijke desoriëntering heeft gebracht. De oude normen van de arbeidersbeweging zijn gevallen; de nieuwe zijn nog niet algemeen doorgedrongen en moeten zich door strijd baan breken. Daar komt bij, dat weinig landen zo voor vredesplannen en vredesutopieën voorbeschikt zijn als Nederland. De Nederlandse bourgeoisie ziet in dezen oorlog haar menetekel [voorteken van ondergang]; ontsnapt zij er nu nog aan, dan worden wij er de volgende keer des te zekerder bij in gesleurd, omdat onze bourgeoisie een Oost-Indië [Indonesië] te verliezen heeft. Dat rustig bezit van eeuwenlang loopt gevaar. Vandaar de plannen voor geweldige bewapeningen, juist hier in Nederland, voor het bouwen van Dreadnoughts [slagschepen] en het verdubbelen van het leger, om een waardevol bondgenoot te zijn. Maar

⁴ De nationalist Scheidemann verklaarde onlangs, dat wie van acties tegen de oorlog durfde te spreken, zeker een agent van het buitenland was. En precies zo sprak Sembat tegen de vredespropaganda: dat Duitsland nu hoopt gewetenloze helpers te vinden in zijn streven, het Franse volk in twee legers te verdelen.

vandaar ook de diepe hartstochtelijke vredeswens: bij kleine burgers en arbeiders en intellect, om niet voor het bezit van de Oost de gruwelen te moeten doorleven, die wij in België zo van nabij leerden kennen; bij de bourgeoisie, om rustig het rijke koloniebezit te behouden. Het is daarom geen toeval, dat juist in dit land het befaamde plan-Vollenhoven van een internationale statenpolitie uitgedacht is. Daarom ook schreef de "Nieuwe Rotterdammer" in een paar diepzinnige hoofdartikelen, dat wij een *gewaarborgden* vrede moesten hebben, een duurzame vrede, een vrede, die niet weer zo maar roekeloos verstoord kon worden. Het is daarom ook niet altijd goed te onderkennen, wat van de vredesidealen in ons socialistisch intellect op rekening van begrip van algemeen proletarisch klassenbelang, wat op rekening van het Nederlandsch wereldje te stellen is. Begrijpelijk is het, dat alle utopische leuzen, die in de richting van deze duurzame vrede gaan, zoals algemene ontwapening, statenbond van Europa e. d. juist in ons land de meeste aanhang vinden.

Utopisch zijn ze niet in die zin, dat nooit van verwezenlijking sprake zou kunnen zijn; misschien zullen eenmaal de kapitalistische regeringen ze geheel of gedeeltelijk verwezenlijken, al gaat de ontwikkeling van nu zeker niet in deze richting. Maar voor de bevrijding van het proletariaat, voor het socialisme zal dat niet eens een voordeel zijn: een kapitalistische statenbond, gezamenlijk de koloniën uitbuitend, niet meer door imperialistische strijd de mensheid in beroering brengen, hun legers tot een sterke politiemacht reducerend, zal de slavernij van de arbeiders veel onverbrekkelijker, de macht van het kapitaal veel onaantastbaarder maken. Daarentegen zal de imperialistische ontwikkeling, die wij voor ons zien, die bevrijding verhaasten, door alle slapende energie van de mensen wakker te schudden en door haar druk, haar bedreigingen en haar rampen de arbeiders te dwingen, op te staan en revolutionair te worden.

Utopisch zijn deze leuzen, omdat de arbeiders over die dingen niets te zeggen hebben. Ontwapening, vredesvoorwaarden, statenbonden hangen van de kapitalistische regeringen af, die zich daarbij door hun kapitaalbelangen laten leiden. Het proletariaat regeert niet mee, ook niet, als socialistische politici in de regeringen zitting nemen. Het proletariaat kan niet mee besluiten, maar alleen druk uitoefenen, de regering als het ware van binnenuit verontrusten, en haar daardoor dwingen zoveel rekening met de arbeiders te houden, als nodig is om hen tot rust te brengen, maar op de manier, die zij zelf besluit.

Dit geldt ook voor de periode van de massa-acties. Massa-acties zijn geen onbegrensde tovermiddelen, die de wil van het proletariaat eenvoudig doorzetten en verwezenlijken. Hun werking is door hun natuur bepaald. Zij kunnen op een ogenblik een reusachtige druk uitoefenen — maar de regering besluit, hoe zij haar kapitaalbelang zodanig zal behartigen, dat het oproer tegelijk gaat liggen. De Belgische staking van 1893 dwong kiesrecht af, maar de regering bepaalde de vorm: meervoudig kiesrecht. De Oktoberstaking in 1905 ondermijnde het Tsarisme; maar de inhoud van het Oktobermanifest liet de arbeiders onbevredigd en was toch niet meer te veranderen. De voornaamste betekenis van deze massa-acties ligt in hun eigen groei, hun wervende kracht onder de buitenstaanders; maar ook daarin kan in elk concreet geval een grens niet overschreden worden; dan zakt ze weer in elkaar. Pas hun geheel over een langere periode bouwt de revolutionaire macht van de arbeiders op en verzwakt de macht van de bourgeoisie. Niet verre aspecten en mooie leuzen bepalen deze acties, maar een onmiddellijke nood, een moeten, een felle verbittering, die in de honderdduizenden leeft, en ze daarom ook slechts voor onmiddellijke doeleinden en levenskwesaties op de kan heen brengen. Een massa-actie voor de vrede is mogelijk, als revolte, die de regering dwars zit, hindert, bedreigt — maar hoe en op welke voorwaarden de vrede komt, daarover heeft het proletariaat niets te zeggen.

Het is daarom hoogst zonderling van plannen tot socialistische vredesconferenties te horen, waar de socialisten van verschillende landen de vredesvoorwaarden zullen bespreken. Enkele partijen, zoals de I.L.P. [Independent Labour Party 1893-] in Engeland en de Amerikaanse S.P. [Socialist Party of America, 1901-] hebben al een heel vredesprogramma opgesteld. Wat ze sympathiek maakt, is de tegenstelling tegen de imperialisten, die veroveringen willen. Dat in elk land de sociaaldemocraten tegen veroveringen protesteren, is echter zulk een oud principe, dat daarvoor geen nieuw besluit nodig is. Geen veroveringen — een uitstekende leuze; maar hoe met Elzas-Lotharingen? Teruggeven aan Frankrijk? Volksstemming van de Elzassers zelf — ook al een oude uitstekende leuze. Zou dit dan ook niet uitgebreid moeten worden tot de Polen in Posen, tot Galicië, tot Russisch Polen, Finland, Kroatië, tot Ierland, tot Catalonië? Zou dan eigenlijk niet overal een volksstemming moeten gehouden worden over de vraag, welke regering men wenst? Geheel consequent eist daarom ook b.v. het Amerikaanse program, naast de Verenigde Staten van de Wereld: politieke en industriële democratie en afschaffing van alle "niet verdiende inkomen". Waarom niet, als men het toch voor het zeggen heeft. Waarom niet afschaffing van het gehele kapitalisme eisen? Enigszins curieus klinkt dan aan het slot, dat pogingen gedaan moeten worden, de aanneming van dit programma door de *regerende lichamen* van de staten te verzekeren. Zeker door een audiëntie.

Dat alles is zeker heel braaf en edel en sympathiek, vergeleken met de bloeddorstige roofzucht van het imperialisme. Maar de taak van de sociaaldemocraten is niet, de rol van brave Hendrik te spelen naast de snoodaard imperialisme; hun taak is het imperialisme door de daad te bestrijden, en door die strijd de macht van het proletariaat op te bouwen. Zonderling: waarover de arbeiders niets te zeggen hebben, daarover wordt gepraat, daarover worden plannen gemaakt en leuzen opgesteld: statenbond, ontwapening, nationale grenzen, algemene democratie; maar waarover ze wel wat te zeggen hebben, wat ze werkelijk kunnen doen: hun eigen strijd voeren, praktisch, actief, daarover zwijgt men; dat verklaart men — zoals Kautsky — voor onmogelijk. En toch niet zonderling: het eerste geeft gelegenheid voor mooie redevoeringen en artikelen, gewichtigdoenerij, politicusje spelen, woorden en nog eens woorden in de parlementen en de tijdschriften te verspillen — het is dus een levensbelang voor de talloze woordvoerders en vertegenwoordigers aan de spits van de partijen, die in dit gepraat hun levenstaak vinden; het andere is gevaarlijk, ruw, lokt gewelddadige onderdrukking uit en bedreigt de organisaties, die zij als grondslag voor hun werken nodig hebben.

In de strijd voor de vrede spiegelt zich het onzekere, zwalkende van de socialistische werkelijkheid. De oude strijdmethoden treden nu meer dan ooit in plaats van als middelen ter verheffing, als middelen voor het bedriegen van de arbeiders op. Tegelijk moet in de werkelijke strijd voor de vrede een begin van de nieuwe strijdmethode, de massa-actie opgroeien. Deze strijd kan geen ander doel hebben, dan alleen de vrede, de vrede toutcourt [kortom], hoe dan ook; een verder doel kan het proletariaat zich daarbij niet stellen. De strijd voor de vrede alleen is reeds zo zwaar, dat daarvoor alle kracht van de arbeiders meer dan nodig is; en de vruchten en de winst van zulk een met alle kracht gevoerde strijd zijn voor het proletariaat zo groot, zo belangrijk, voeren het zo beslist de weg op, die naar de algehele overwinning leidt, dat meer op het ogenblik ook niet te verlangen is.

Bron

Anton Pannekoek, [De sociaaldemocratie en de oorlog](#), in De Nieuwe Tijd 1915, blz. 69/84 en 137/151.

Transcriptie, modernisering van de taal en toevoegingen tussen vierkante haken: F.C. 2024.